

МІЖНАРОДНІ ТОРГОВЕЛЬНІ МЕРЕЖІ В ПРОЦЕСАХ КОНЦЕНТРАЦІЇ НА ПРОДУКТОВОМУ РИНКУ (FMCG) УКРАЇНИ

КУДИРКО Л. П., СЕВРУК І. М.

УДК 339.372

Кудирко Л. П., Севрук І. М. Міжнародні торговельні мережі в процесах концентрації на продуктовому ринку (FMCG) України

Мета статті полягає в дослідженні стану та тенденцій розвитку процесів консолідації та концентрації ринкової влади на роздрібному ринку України, оцінці рівня концентрації міжнародних торговельних FMCG-мереж та аналізі впливу зазначеного процесу на конкурентне середовище вітчизняної сфери роздрібного товарообігу. Аналіз і систематизація наукових праць українських і закордонних учених дозволили визначити теоретичні засади понять «ринкова концентрація» і «концентрація капіталу» та обрати методичний інструментарій для вимірювання рівня концентрації через індекси концентрації для різної кількості суб'єктів господарювання та індекс Герфіндала – Гіршмана. У результаті дослідження було ідентифіковано різновекторну спрямованість процесів концентрації на роздрібному продуктовому ринку України в докризовий і посткризовий періоди: від активізації до стабілізації та стагнації. Визначено, що український продуктовий ринок характеризується низкою особливостей: відносно низьким рівнем концентрації щодо інших європейських країн, переважанням на ньому представників вітчизняного бізнесу та негативною динамікою значень показників концентрації міжнародного капіталу на роздрібному FMCG-ринку України. Перспективою подальших досліджень у даному напрямі є питання наслідків впливу процесу концентрації та корпоративної консолідації за участі торговельних мереж-нерезидентів на роздрібний FMCG-ринок України. Поглибленого аналізу потребують трансграничні злиття та поглинання за участю іноземних і національних корпоративних структур у сфері роздрібної торгівлі, їхня видова та географічна структури, мотиваційна природа, механізми корпоративного управління, інноваційна складова корпоративних стратегій з огляду їх впливу на стандарти бізнесової та споживчої поведінки.

Ключові слова: роздрібна торгівля, сектор FMCG, ринкова концентрація, концентрація торговельного капіталу, світова фінансово-економічна криза, міжнародні торговельні мережі, показники концентрації.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Формул.:** 2. **Бібл.:** 23.

Кудирко Людмила Петрівна — кандидат економічних наук, доцент, заступник завідувача кафедри міжнародної економіки, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: l.kudirko@mail.ru

Севрук Ірина Миколаївна — аспірантка, кафедра міжнародної економіки, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: sevruk_irina@ukr.net

УДК 339.372

Кудырко Л. П., Севрук И. Н. Международные торговые сети в процессах концентрации на продуктовом рынке (FMCG) Украины

Цель статьи заключается в исследовании состояния и тенденций развития процессов консолидации и концентрации рыночной власти на розничном рынке Украины, оценке концентрации международных торговых FMCG-сетей и анализе влияния указанного процесса на конкурентную среду отечественной сферы розничного товарооборота. Анализ и систематизация научных работ украинских и зарубежных ученых позволили определить теоретические основы понятий «рыночная концентрация» и «концентрация капитала» и выбрать методический инструментарий для измерения уровня концентрации через индексы концентрации для разного количества субъектов хозяйствования и индекс Герфиндала – Гиршмана. В результате исследования была идентифицирована разновекторная направленность процессов концентрации на розничном продуктовом рынке Украины в докризисный и посткризисный периоды: от активизации до стабилизации и стагнации. Определено, что украинский продуктовый рынок характеризуется рядом особенностей: относительно низким уровнем концентрации по сравнению с другими европейскими странами, преобладанием на нем представителей отечественного бизнеса и отрицательной динамикой значений показателей концентрации международного капитала на розничном FMCG-рынке Украины. Перспективой дальнейших исследований в данном направлении является вопрос последствий влияния процесса концентрации и корпоративной консолидации с участием торговых сетей-нерезидентов на розничный FMCG-рынок Украины. Углубленного анализа требуют трансграничные слияния и поглощения с участием иностранных и национальных корпоративных структур в сфере розничной торговли, их видовая и географическая структуры, мотивационная природа, механизмы корпоративного управления, инновационная составляющая корпоративных стратегий с точки зрения их влияния на стандарты бизнесового и потребительского поведения.

Ключевые слова: розничная торговля, сектор FMCG, рыночная концентрация, концентрация торгового капитала, мировой финансово-экономический кризис, международные продуктовые сети, показатели концентрации.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Формул.:** 2. **Библ.:** 23.

Кудырко Людмила Петровна – кандидат экономических наук, доцент, заместитель заведующего кафедрой международной экономики, Киевский национальный торговельно-экономический университет (ул. Киото, 19, Киев, 02156, Украина)

E-mail: l.kudirko@mail.ru

Севрук Ирина Николаевна – аспирантка, кафедра международной экономики, Киевский национальный торговельно-экономический университет (ул. Киото, 19, Киев, 02156, Украина)

E-mail: sevruk_irina@ukr.net

UDC 339.372

Kudyrko L. P., Sevruk I. M. International Trade Networks in the Processes of Concentration in the Food Market (FMCG) of Ukraine

The goal of the article is to study the state and tendencies of development of the processes of consolidation and concentration of the market power in the retail market of Ukraine, assessment of concentration of international trade FMCG networks and analysis of influence of the said process upon the competitive environment of the domestic sphere of retail goods turnover. The article analyses and systemises scientific works of Ukrainian and foreign scientists, which helps to define theoretical grounds of such notions as “market concentration” and “capital concentration” and select the methodical instruments for measuring the level of concentration through indices of concentration for different quantities of economic subjects and Herfindahl–Hirschman Index. The article identifies a multi-vector trend of the processes of concentration in the retail food market of Ukraine in the pre-crisis and post-crisis periods: from activation to stabilisation and stagnation. It finds out that the Ukrainian food market is characterised with a number of specific features: relatively low level of concentration if compared with other European countries, predominance of representatives of the domestic business in it and negative dynamics of values of indicators of concentration of international capital in the retail FMCG market of Ukraine. The prospect of further studies in this direction is the issue of consequences of influence of the process of concentration and corporate consolidation with participation of trade networks of non-residents upon the retail FMCG market of Ukraine. Trans-border mergers and acquisitions with participation of foreign and national corporate structures in the sphere of foreign trade, their generic and geographic structures, motivation nature, mechanisms of corporate management, innovation component of corporate strategies from the point of view of their influence upon standards of the business and consumer behaviour require a deep analysis.

Key words: retail trade, FMCG sector, market concentration, concentration of trade capital, world financial and economic crisis, international food networks, concentration indicators.

Pic.: 2. **Tabl.:** 2. **Formulae:** 2. **Bibl.:** 23.

Kudyrko Lyudmila P.– Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Deputy Head of the Department of International Economics, Kyiv National University of Trade and Economy (vul. Kioto, 19, Kyiv, 02156, Ukraine)

E-mail: l.kudirko@mail.ru

Sevruk Iryna M.– Postgraduate Student, Department of International Economics, Kyiv National University of Trade and Economy (vul. Kioto, 19, Kyiv, 02156, Ukraine)

E-mail: sevruk_irina@ukr.net

Розвиток роздрібно́ї торгівлі в Україні характеризується динамізмом і супроводжує трансформаційні зміни в її економічному та інституціональному середовищі. Як невід’ємна складова національної економіки роздрібна торгівля впливає на реальний сектор економіки, зовнішньоекономічні відносини, а відтак, і на прискорення темпів економічного зростання. Рецесійні процеси у світі та Україні останніх років вочевидь відбиваються на особливостях розвитку внутрішньої роздрібно́ї торгівлі, що виявляється, зокрема, у посиленні процесів концентрації капіталу великих роздрібних корпоративних мереж і поглинанням останніми менш успішних за умов кризи операторів на ринку. Зазначене актуалізує необхідність у дослідженні особливостей здійснення процесів консолідації та концентрації ринкової влади торговельних мереж корпоративного типу на продуктовому ринку України з подальшим виокремленням на ньому ролі міжнародних торговельних мереж.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить про значимість вивчення процесів концентрації виробництва та капіталу на галузевих ринках як в Україні, так і за її межами. Дослідженню окресленої проблематики присвячуються наукові праці таких зарубіжних вчених, як А. Батіоно [1], В. Баумоль та А. Блайндер [2], Ч. Вегорн та Дж. Коф [3], К. МакГолдрік [4], Дж. Піплз [5], Ф. Янг [6], І.О. Васильєв [7], А.Ю. Митрофанов [8], Е. С. Юднікова [9] та ін. Серед вітчизняних вчених варто виокремити праці таких дослідників, як В. Алопій [10], В. Базилевич та В. Филіук [11], А. Герасименко [12], О. Зелінська [13], А. Ігнатюк [14], В. Лагутін [15], Г. Филіук [16], О. Шимко [17] та ін., які приділяють значну увагу питанням еволюції процесів концентрації виробництва та капіталу, конкуренції та конкурентній політиці, державному регулюванню монополізму, а також вивчають галузеві ринки, зокрема загальні тенденції щодо активізації процесів концентрації та консолідації на вітчизняному ринку в розрізі окремих його сегментів.

Разом з тим, з огляду на вагому роль роздрібно́ї торгівлі в розвитку сучасної України, яка належить до тих небагатьох секторів економіки, що зберігають позитивну економічну динаміку навіть в умовах кризи, на наш погляд, наразі недостатню увагу приділено аналізу тенденцій та механізмів розвитку процесів концентрації за участі національного та міжнародного капіталу в цьому сегменті сфери обігу. Крім того, локальні трансформаційні процеси, що торкаються вітчизняного продуктового ринку (FMCG), є складовою більш глобальних тенденцій щодо консолідації та концентрації капіталу потужних міжнародних торговельних мереж на продуктових ринках країн всієї Центральної та Східної Європи. Тому в цьому аспекті важливим є дослідження особливостей та специфіки здійснення зазначених процесів на теренах України.

Метою даної статті є моніторинг стану та тенденцій розвитку процесів консолідації та концентрації ринкової влади на роздрібно́му ринку України, оцінка рівня концентрації міжнародних торговельних FMCG-мереж та аналіз впливу зазначеного процесу на конкурентне середовище вітчизняної сфери роздрібно́го товарообігу.

Дослідження рівня концентрації на роздрібно́му ринку України доречно з ідентифікації змістовної напов-

неності понять, які будуть використані в подальшому аналізі, а саме - «ринкова концентрація» та «концентрація капіталу». Під ринковою концентрацією розуміємо ступінь контролю пропозиції чи купівлі певних благ (товарів чи послуг) найкрупнішими його гравцями. У першому випадку концентрацію називають концентрацією продавців, у другому – покупців, коли великі покупці здійснюють купівлю певних благ [9; 14, с. 87].

Більшість вчених зводять розуміння поняття «ринкова концентрація» до концентрації ринкової влади в руках певного кола осіб, тобто домінування на ринку одного чи декількох суб’єктів ринку, однак за таких обставин не враховується та важлива обставина, що ступінь концентрації ринку може бути різною – ринок може бути висококонцентрованим чи низькоконцентрованим [18, с. 57]. Зважаючи на це, погоджуємось з думкою автора [18] про те, що концентрація ринку показує ступінь розподілу ринкових часток між його учасниками.

При розгляді питань концентрації на роздрібно́му ринку зазвичай цілком виправдано апелюють до такого поняття, як концентрація торговельного капіталу [12]. При цьому під концентрацією торговельного капіталу розуміють збільшення розмірів капіталу в процесі його накопичення. Причому механізмом концентрації капіталу може бути нагромадження як власних, так і запозичених коштів, а також у випадку консолідації капіталу, тобто із залученням механізмів злиття та поглинання [19, с. 93].

І вітчизняна, і міжнародна дослідницька практика засвідчує, що для аналізу процесу концентрації доцільним є використання коефіцієнта концентрації [1 – 3, 6, 8, 9, 11, 12] та індекса Герфіндаля – Гіршмана [4 – 6, 9, 11, 13, 16, 20, 21]. Використання зазначеного методичного інструментарію буде представлено при дослідженні нами рівня ринкової концентрації та акумуляції активів, консолідації ринкової влади представниками міжнародного бізнесу на роздрібно́му FMCG ринку України.

Коефіцієнт концентрації в певній країні розраховується для різної кількості ринкових суб’єктів: у США та Франції це частки чотирьох, восьми, двадцяти, п’ятдесяти та ста найбільших компаній; у ФРН, Великобританії та Канаді – трьох, шести, десяти і т. д. компаній; у Російській Федерації – трьох, чотирьох, шести, восьми і т. д. найкрупніших компаній. В Україні доцільність використання даного коефіцієнта обумовлена законодавчо закріпленою ініціативою визначення монопольного або домінуючого становища суб’єкта господарювання на ринку: ст. 12 Закону України «Про захист економічної конкуренції» передбачає встановлення граничних показників значення коефіцієнта концентрації, за яким однією з умов визначення монопольного (домінуючого) положення вважається становище суб’єктів господарювання, коли сукупна частка одного суб’єкта господарювання становить 35 відсотків; не більше ніж трьох суб’єктів господарювання, яким на одному ринку належать найбільші частки на ринку, – 50 відсотків; сукупна частка не більше ніж п’яти крупних суб’єктів господарювання – 70 відсотків.

Коефіцієнт концентрації являє собою суму часток n -ої кількості найкрупніших підприємств на конкретному ринку та розраховується за формулою (1):

$$CR(n) = Dk, \quad (1)$$

де $CR(n)$ – коефіцієнт концентрації n -ої кількості крупних операторів ринку; Dk – сума часток n -ої кількості найкрупніших підприємств на ринку.

Якщо значення коефіцієнта концентрації перевищує 70%, то рівень концентрації ринку високий, якщо знаходиться в межах від 45% до 70%, то це свідчить про середній або помірний рівень концентрації, а при значенні коефіцієнта менше 45% – характерний низький рівень концентрації ринку [9].

Також для оцінки ступеня концентрації великих міжнародних гравців на роздрібному ринку України було використано індекс Герфіндаля – Гіршмана (HNI). Індекс (HNI) обчислюється як сума піднесених до квадрату часток компаній, які були розраховані шляхом співвідношення обсягу продажу конкретної компанії до загального обсягу продажу ринку:

$$HNI = S_1^2 + S_2^2 + S_3^2 + \dots + S_n^2, \quad (2)$$

де S_1 – частка компанії, яка забезпечує найбільший обсяг продажів; S_2 – частка ринку наступної за обсягом продажів компанії і т. д.

Якщо верхня межа індексу становить 1, то це свідчить про монополію на ринку, тобто домінування однієї мережі на ринку, а значення індексу, наближене до нуля, свідчить про слабкий рівень концентрації ринку та велику кількість мереж, кожна з яких контролює незначну частку ринку. Значення індексу при розрахунку ринкових часток у відсотках коливається від 0 до 10 000. Чим більше значення індексу, тим вища концентрація на ринку. Залежно від значення коефіцієнтів концентрації та коефіцієнтів Герфіндаля – Гіршмана виділяють три типи ринків за ступенем концентрації:

- ★ висококонцентровані: при $70\% < CR(3) < 100\%$; $2000 < HNI < 10\,000$;
- ★ помірно концентровані: при $45\% < CR(3) < 70\%$; $1000 < HNI < 2000$;
- ★ низькоконцентровані: при $CR(3) < 45\%$; $HNI < 1000$ [22].

Вивчення українського роздрібно-продуктового ринку показало, що роздрібний сегмент FMCG представлений національними, міжнародними операторами та національними операторами, які повністю або частково є власністю іноземного інвестора. Серед міжнародних транснаціональних корпорацій є сфері роздрібно та оптово-роздрібно торгівлі на українському продуктовому ринку присутні компанії: Metro Group (ТОВ «Метро кеш енд кері Україна»), Auchan Group (ТОВ «Ашан Україна Гіпермаркет»), яка у 2012 році разом з Метро Груп оголосила про купівлю мережею Ашан німецької мережі Реал¹ – ТОВ «Реал, Гіпермаркет Україна»), Rewe Group (ПІІ «Білла Україна»), Spar International (ТОВ «Спар Україна»), X5 Retail Group (ПРАТ «Ікс 5 Рітейл Груп Україна», представлено

мережею «Перекресток»), більшість з яких розвивається шляхом відкриття власних магазинів або «greenfield investment» (Білла, Метро), поглинання національного оператора (Перекресток, Ашан) чи шляхом франчайзингу (Спар). Крім того, на ринку є представники національного бізнесу, які, однак, мають «іноземне коріння», саме тому надалі вважатимемо їх представниками міжнародного бізнесу (далі – міжнародні мережі). До таких віднесемо мережі магазинів «Новус», інвестором якої є литовська компанія ВТ Invest, Фуршет (ПРАТ «Фуршет»), Торговий дім «Амстор» і мережу магазинів «Брусничка» (ТОВ «Український рітейл»). Як зазначається в офіційних джерелах², 100%-ним власником «Фуршету» є британська компанія *Anthousa Ltd.*, через яку 21% акцій компанії володіє французька мережа Ашан, решта – перебуває у власності відомого українського бізнесмена Ігора Баленка. Торговий дім «Амстор» входить до ПРАТ «Смарт-Холдинг», 75% акцій якого володіє британська компанія *Optimabest Management Ltd.*, а отже, можемо говорити про присутність іноземного капіталу на українському продуктовому ринку. Ще одна присутня на ринку компанія, що характеризується стабільною динамікою зростання, належить до переліку національних мереж з іноземним капіталом: ТОВ «Український рітейл». Варто зазначити, що 100% статутного капіталу компанії належить *United Retailers Ltd* – дочірній компанії зареєстрованого на Кіпрі холдингу СКМ Холдингз Лтд. (*SCM Holdings Ltd.*), 100% акцій якого належить відомому бізнесмену Рінату Ахметову³. Таким чином, український ринок продуктового рітейлу характеризується присутністю на ньому значної кількості суб'єктів різної організаційної форми, у загальній кількості станом на 1 квітня 2013 р. 382 магазини (у т. ч. 114 – виключно магазини ТНК у сфері міжнародної торгівлі) різних форматів з широким регіональним покриттям.

Світова фінансово-економічна криза внесла певні корективи у діяльність як вітчизняних, так і міжнародних торговельних мереж на роздрібному ринку України. Саме у період кризових явищ набувають широкого розмаху процеси консолідації українського ринку: ряд іноземних мереж, які недостатньо оцінили реалії українського ринку та виявились неконкурентоспроможними за таких умов, залишили роздрібний ринок шляхом продажу своїх магазинів або здачі їх в оренду більш успішним національним чи міжнародним мережам. Прикладами служать російські мережі «Патерсон», «Пятёрочка», «Вестер», «О'кей» та європейські мережі «Євромарт» (спільно США та Греція), «Смак» (україно-сербська мережа), «Бумі-маркет»⁴ (литовська «БМ-Трейд») та ін.

¹ Офіційний сайт ТОВ «Ашан-Україна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.auchan.ua/uk/auchan-world/news/#news1>

² Офіційний сайт ПРАТ «Фуршет» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://фуршет.com.ua/ua/company/>

³ Офіційний сайт холдингу СКМ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scm.com.ua/uk/about-us/scm-holdings-ltd/>

⁴ Мережа перейшла у володіння української компанії «Фоззі Груп».

Варто зазначити, що на зміну лідерів продуктового ринку України значною мірою вплинули кризові явища, що було досить передбачуваним, оскільки збільшення частки ринку можливе для мереж з достатньою ресурсною базою та незначним борговим навантаженням. Особливо вигідне положення на продуктовому ринку України зайняла міжнародна транснаціональна компанія у сфері роздрібною торгівлі з головним офісом у Франції «Auchan», представлена в Україні форматом гіпермаркет-дискаунтер, яка придбала у мережі «Окей-Україна» три магазини, тим самим розширивши свою торговельну площу. Зазначена політика мережі дозволила їй увійти до рейтингу п'яти найбільших мереж продуктового ринку України у 2009 р., зайнявши п'яту сходинку з часткою ринку в 2,46% [23]. Зауважимо, що у період затяжної рецесії споживачі надавали перевагу саме тим мережам, які обрали політику низьких цін, до яких й відноситься вже згадана міжнародна торговельна мережа «Auchan» і національна мережа «АТБ-Маркет». Інший міжнародний оператор роздрібною торгівлі «Metro C&C», що входить до складу німецької «Metro Group», зазнав втрати своїх позицій на одну сходинку в рейтингу п'яти найбільших роздрібних продуктивних мереж 2009 р., зайнявши третє місце з часткою ринку 3,65% (табл. 1). Дана зміна пояснюється тим, що цільовою аудиторією компанії був малий і середній бізнес, який зазнав негативного впливу з боку світової економічної кризи.

За розрахунками табл. 1 станом на 2010 р., п'ять найбільших роздрібних торговельних мереж в Україні контролюють 18,5% українського ринку продуктового ритейлу. Їхній сумарний оборот за результатами 2010 р. становить близько 51 млрд грн. Серед лідерів продуктового ринку двоє гравців є представниками міжнародних ТНК у сфері роздрібною торгівлі, що підтверджує актуальність дослідження практики ведення бізнесу іноземними компаніями на українському ринку, та ще один – національний оператор, що має іноземного власника. Загалом, можемо зробити висновок, що вітчизняний ринок роздрібною торгівлі протягом 2009 – 2010 рр. стає більш концентрованим, у результаті чого поступово збільшується питома вага найбільших роздрібних продуктивних мереж. Щоправда, український роздрібний продуктивний ринок відноситься до низькоконцентрованих ринків,

а процеси концентрації, що відбуваються на ньому, характеризуються повільними темпами. Для того, щоб показати, наскільки повільним є процес концентрації українського продуктового ринку, порівняємо його з ринками інших європейських країн (рис. 1).

Таким чином, згідно з даними компанії Метро Груп, найбільш концентрованими є ринки країн Північної Європи, де на частку п'яти найбільших компаній продуктового ринку припадає 77,5% (Норвегія). В Україні ж, за версією цієї компанії, у 2011 р. п'ять найбільших роздрібних торговців генерували близько 28,1% усіх продажів продуктового сектора. Звертаємо увагу на відмінності у даних різних інформаційних агентств і дослідницьких компаній (іноземні, вітчизняні), що пов'язано із закритою базою більшості торговельних підприємств, у зв'язку з чим для здійснення подальших розрахунків показників концентрації авторами було взято узагальнені дані, спираючись головним чином на оприлюднені офіційні дані роздрібних торговельних мереж, рейтинги періодичних видань Форбс та Інвестгазети, а також дані, представлені незалежною консалтинговою групою GT Partners Ukraine.

Аналіз діяльності міжнародних компаній на українському роздрібному продуктовому ринку показав, що у загальній динаміці спостерігається зростання обсягу товарообігу, що припадає на іноземні мережі, щоправда, дещо повільнішими, на відміну від темпів зростання загального обсягу ринку, темпами (рис. 2).

Надалі маємо необхідність у визначенні рівня концентрації міжнародного капіталу на вітчизняному ринку за допомогою розрахунків індексів концентрації та індексу Герфіндала – Гіршмана (табл. 2).

Отже, незважаючи на поступове збільшення обсягів реалізованої продукції міжнародними торговельними мережами на вітчизняному продуктовому ринку, розрахунки показників концентрації для трьох, п'яти, семи та десяти міжнародних торговельних FMCG мереж на роздрібному ринку України, а також індексу Герфіндала – Гіршмана за 2009 – 2012 рр. свідчать про відсутність послідовності та однаправленості процесів концентрації міжнародного капіталу в роздрібній торгівлі України.

Таблиця 1

Товарооборот та частка ринку п'яти найкрупніших мереж України у 2009 – 2010 рр.⁵

№	Компанія	Товарооборот за 2009 р., млн грн	Товарооборот за 2010 р., млн грн	Приріст, %	Частка ринку (2009), %	Частка ринку (2010), %
1	Fozzy Group	11 385	15 900	39,7	5,0	5,8
2	ТОВ«АТБ-маркет»	8 900	12 690	42,6	3,9	4,7
3	ТОВ «Метро кеш енд кері Україна»	8 400	8 770	4,4	3,6	3,2
4	ПрАТ «Фуршет»	6 200	6 850	10,5	2,7	2,5
5	ТОВ «Ашан Гіпермаркет Україна»	5 660	6 000	6,0	2,5	2,2
6	Усього	40545	50210	23,8	18,2	18,5

⁵ Укладено та розраховано за даними Компанії по управлінню активами «НІКО» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.amc.niko.ua>

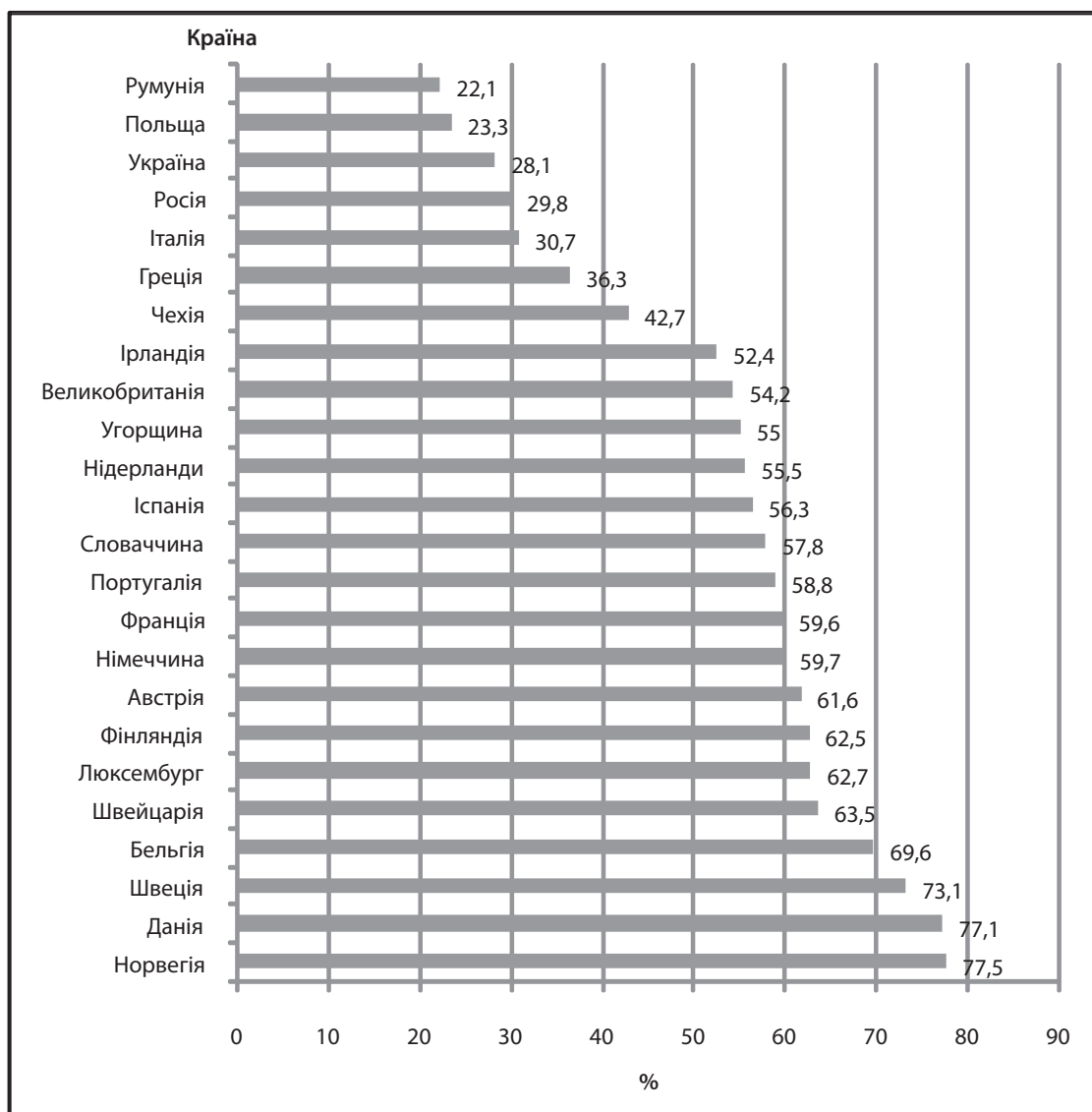

Рис. 1. Рівень концентрації п'яти найбільших компаній на продуктовому ринку окремих країн Європи у 2011 р., %⁶

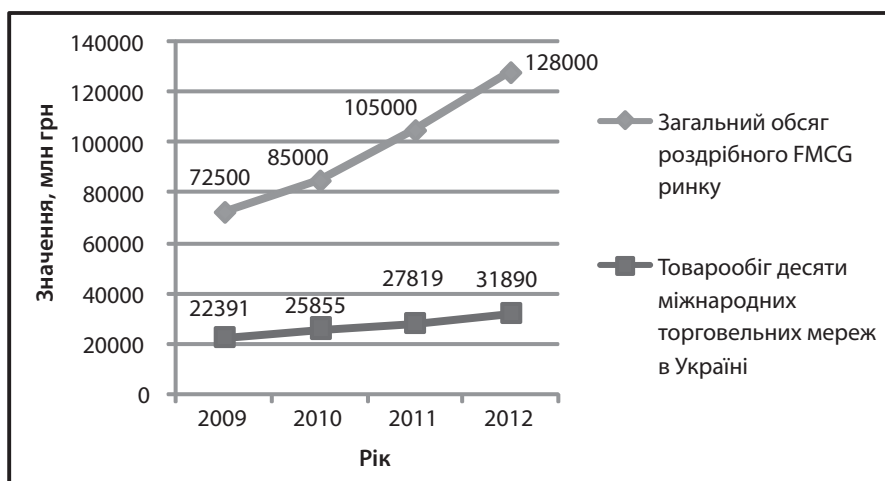

Рис. 2. Динаміка обсягів роздрібного FMCG ринку та товарообороту десяти⁷ міжнародних продуктивних мереж в Україні⁸

⁶ Офіційний сайт німецької компанії Метро Груп [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.metrogroup.ru/internet/site/metrogroup/get/documents/metrogroup_international/corpsite/04_comm/publications/retailcompendium-2013-en.pdf

⁷ При здійсненні розрахунків мережа гіпермаркетів «Реал» враховується як окрема компанія.

⁸ Розроблено на основі даних, наданих незалежною консалтинговою групою GT Partners Ukraine.

Загальні показники концентрації на продуктовому ринку (сектор FMCG) України, 2009 – 2012 рр.⁹

Показник	Рік				Темп приросту (у % до попереднього року)		
	2009	2010	2011	2012	2010 р.	2011 р.	2012 р.
1. Коефіцієнт концентрації CR (3)	24,41	22,68	18,15	16,73	-7,11	-19,98	-7,79
2. Коефіцієнт концентрації CR (5)	28,50	27,36	22,74	21,11	-3,97	-16,92	-7,15
3. Коефіцієнт концентрації CR (7)	29,48	29,04	25,03	23,50	-1,48	-13,82	-6,09
4. Коефіцієнт концентрації CR (10)	30,88	30,42	26,49	24,91	-1,51	-12,90	-5,96
5. Індекс Герфіндала – Гршмана (HHI)	236,41	201,89	133,35	111,07	-14,60	-33,95	-16,71

⁹ Розраховано на основі даних, наданих незалежною консалтинговою групою GT Partners Ukraine.

Значення показників концентрації відображають різновекторність тенденцій розвитку українського продуктового ринку в докризовий та посткризовий періоди: достатньою масштабністю та високою докризовою динамікою та суттєвим зниження активності бізнес-консолідацій в сучасних умовах. Останні тенденції дозволяють висловити гіпотезу щодо перебування окресленого ринку у фазі тимчасового завершення структурування як у вартісному, так і в кількісному вираженні, що супроводжуватиметься і в подальшому процесами стабілізації або млявого зростання.

Варто відмітити значимість не лише рецесії як чинника деструктивного впливу на процеси консолідації активів і концентрації ринкової влади. Не менш вагомим є вплив інституційних детермінант, зокрема відсутність чіткого законодавчого оформлення; затягування процесу прийняття закону про торгівлю, поширення нелегітимних для більшості розвинутих країн механізмів набуття контрольного пакету акцій; наявність корпоративних конфліктів, пов'язаних зі становленням і перерозподілом власності в акціонерних товариствах. Як наслідок, можна вказати на очевидну особливість процесів концентрації на роздрібному продуктовому ринку України щодо ринків країн Центральної та Східної Європи: відносно низький рівень концентрації іноземного та переважання національного капіталу. Низький рівень концентрації, з одного боку, засвідчує наявність конкуренції на ринку та відсутність домінуючого положення певних суб'єктів господарювання, зокрема, іноземного капіталу на продуктовому ринку України, однак, з іншого боку, цей рівень зумовлює до цілої низки галузевих ризиків та ускладнень. Так, високий рівень концентрації може сприяти посиленню стійкості ринку у період кризових явищ. Не менш важливе значення має прискорення трансформації галузі в напрямку інноваційному розвитку завдяки значним інвестиційним ресурсам домінуючих компаній. І в цьому сенсі в черговий раз, але вже перед національною економікою, виникає концептуальна дилема щодо пошуку консенсусу між низьким і високим рівнем концентрації відповідного галузевого ринку, яка фактично зводиться до вибору: посилення конкурентоспроможності потужних операторів, можливо і нерезидентів, і галузі в цілому чи прозоре конкурентне середовище та економічний суверенітет держави.

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз стану та тенденцій розвитку процесів консолідації та концентрації ринкової влади на роздрібному ринку України, оцінка рівня концентрації міжнародних торговельних FMCG-мереж та аналіз впливу зазначеного процесу на конкурентне середовище вітчизняної сфери роздрібного товарообігу показав, що зазначені процеси відбуваються, але відносно повільними темпами щодо відповідних процесів в країнах Центральної та Східної Європи. Український ринок відноситься до ринків з низькою концентрацією іноземного капіталу та переважанням на ньому національних операторів роздрібного бізнесу. Згідно з проведеним аналізом міжнародні мережі займали найбільш вигідне становище до кризи, що пов'язано з більш широким доступом до інвестиційних і кредитних ресурсів у глобальному масштабі порівняно з національними операторами, і вигідною стратегією корпоративного розвитку в період кризи. Однак, починаючи з 2010 р. можна ідентифікувати чітку тенденцію до зниження динамізму процесів концентрації міжнародного капіталу на українському роздрібному ринку.

Зазначене викликає необхідність в подальшому дослідженні специфіки українського роздрібного FMCG-ринку з огляду наслідків впливу процесу концентрації та корпоративної консолідації за участі торговельних мереж-нерезидентів. Поглибленого аналізу потребують транскордонні злиття та поглинання за участю іноземних і національних корпоративних структур у сфері роздрібної торгівлі, їхня видова та географічна структури, мотиваційна природа, механізми корпоративного управління, інноваційна складова корпоративних стратегій з огляду їх впливу на стандарти бізнесової та споживчої поведінки. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Andre Bationo, Boaz Waswa, Job Kihara, Ivan Adolwa, Bernard Vanlauwe, Koala Saidou. Lessons Learned from Long-Term Soil Fertility Management. Experiments in Africa. – 2012. – 290 p.
2. William J. Baumol, Alan S. Blinder. Economics: Principles and Policy. 12th ed. Cengage Learning. – 2011. – 880 p.
3. Charles L. Vehorn, Jerry Kopf, Joel Carnevale. Global Industry Concentration // Journal of Interdisciplinary Business Studies. – 2013. – Vol. 2. – 14 p.

4. Kim-Marie McGoldrick, Gail M. Hoyt. International Handbook on Teaching and Learning Economics, Cheltenham, UK and Northampton, MA: Edward Elgar. – 2012. – 896 p.

5. James. Peoples Pricing Behavior and Non-Price Characteristics of the Airline Industry: Introduction and Overview, Advances in Airline Economics, Emerald Group Publishing Limited. – 2012. – 428 p.

6. Philip K. Y. Young, John J. McAuley. Industry Concentration, Portable MBA in Economics [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.quickmba.com/econ/micro/indcon.shtml>

7. Васильев И. А. Развитие конкуренции на рынке розничной торговли [Текст] : автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05 / И. А. Васильев ; Санкт-Петербургский гос. ун-т экономики и финансов. – С-Пб., 2008. – 19 с.

8. Митрофанов А. Ю. Концентрация в экономике и экономической географии : учеб. пособие / А. Ю. Митрофанов. – Саратов : изд-во Саратов. ун-та, 2002. – 76 с.

9. Юдникова Е. С. Методологические подходы к анализу конкурентной среды в торговле / Е. С. Юдникова // Проблемы современной экономики. – 2008. – № 1(25) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=1823>

10. Апопій В. В. Організація торгівлі [Текст] : підруч. – 3-є вид., перероб. та доп. / За ред. В. В. Апопій. – К. : Центр навчальної літератури, 2009. – 632 с.

11. Базилевич В. Концентрація у банківському секторі України: сучасний стан та шляхи регулювання / В. Базилевич, В. Филіук // Банківська справа. – 2012. – № 2. – С. 3 – 18.

12. Герасименко А. Г. Концентрація як тенденція розвитку торговельного капіталу в Україні / А. Г. Герасименко, Ю. А. Свириденко // Науковий вісник ЧДІЕУ. – 2010. – № 3(7). – С. 34 – 38.

13. Зелінська О. М. Державне регулювання монополізму в трансформаційній економіці України [Текст] : автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.03 / О. М. Зелінська ; Львівський національний ун-т ім. І. Франка. – Л., 2009. – 20 с.

14. Ігнатюк А. І. Галузеві ринки: теорія, практика, напрямки регулювання / А. І. Ігнатюк. – К. : ННЦ ІАЕ, 2010. – 465 с.

15. Конкуренція і конкурентна політика: категорії та поняття [Текст] / В.Д. Лагутін [та ін.] ; ред. В. Д. Лагутін / Київський національний торговельно-економічний ун-т. – К. : КНТЕУ, 2009. – 320 с.

16. Филіук Г. М. Конкуренція і монополія в епоху глобалізації [Текст] : монографія / Г. М. Филіук. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 404 с.

17. Шимко О. В. Розвиток конкуренції у сфері торгівлі як необхідна умова ефективного функціонування споживчого ринку / О. В. Шимко // Збірник наукових праць «Економічні науки». – Серія «Облік і фінанси». – Випуск 9 (33). – Ч. 3. – Луцьк, 2012. – С. 461 – 470.

18. Филіук В. Теоретико-методологічні засади концентрації ринку / В. Филіук // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2011. – № 123. – С. 54 – 58.

19. Сорокин Д. А. Концентрация капитала в условиях модернизации российской экономики / Д. А. Сорокин // Вестник Челябинского государственного университета. – 2011. – № 31(246). – Серия «Экономика». – Вип. 33. – С. 93 – 99.

20. Peter C. Y. Chow Trade and Industrial Development in East Asia: Catching Up or Falling Behind, Edward Elgar Publishing. – 2012. – 416 p.

21. OECD Economic Surveys: Mexico 2013, New findings on obstacles to economic growth, Concentration in selected economic sectors. – 2013. – p. 47 – 64.

22. Экономическая концентрация и ее оценка [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://lib4all.ru/base/B2354/B2354Part20-64.php>

23. Рейтинг украинских продуктовых розничных сетей [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://reklamist.com.ua/rejting-ukrainskih-produktovyih-rozn-15796/>

REFERENCES

Apopii, V. V. *Orhanizatsiia torhivli* [Trade Organization]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2009.

Bationo, A., Aswa, B., and Kihara, J. *Lessons Learned from Long-Term Soil Fertility Management. Experiments in Africa*, 2012.

Bazylevych, V., and Fyliuk, V. "Kontsentratsiia u bankivskomu sektori Ukrainy: suchasnyi stan ta shliakhy rehuliuвання" [Concentration in the banking sector in Ukraine: current status and ways of regulation]. *Bankivska sprava*, no. 2 (2012): 3-18.

"Ekonomicheskaia kontsentratsiia i ee otsenka" [Economic concentration and its evaluation]. <http://lib4all.ru/base/B2354/B2354Part20-64.php>

Fyliuk, H. M. *Konkurentsii i monopolii v epokhu hlobalizatsii* [Competition and monopoly in the era of globalization]. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 2009.

Fyliuk, V. "Teoretyko-metodolohichni zasady kontsentratsii rynku" [Theoretical and methodological basis of market concentration]. *Visnyk KNU imeni Tarasa Shevchenka*, no. 123 (2011): 54-58.

Herasymenko, A. H., and Svyrydenko, Yu. A. "Kontsentratsiia iak tendentsiia rozvytku torhovelnoho kapitalu v Ukraini" [Concentration as a trend of commercial capital in Ukraine]. *Naukovyi visnyk ChDIEU*, no. 3 (7) (2010): 34-38.

Ihnatiuk, A. I. *Haluzevi rynky: teoriia, praktyka, napriamy rehuliuвання* [Industry markets: theory, practice, trends regulations]. Kyiv: NNTs IAE, 2010.

Lahutin, V. D. *Konkurentsii i konkurentna polityka: katehorii ta poniattia* [Competition and competition policy: categories and concepts]. Kyiv: KNTEU, 2009.

Mitrofanov, A. Yu. *Kontsentratsiia v ekonomike i ekonomicheskoy geografii* [The concentration in economics and economic geography]. Saratov: izd-vo Sarat. un-ta, 2002.

McGoldrick, K.-M., and Hoyt, G. M. *International Handbook on Teaching and Learning Economics Cheltenham; UK and Northampton; MA: Edward Elgar*, 2012.

"OECD Economic Surveys: Mexico 2013, New findings on obstacles to economic growth, Concentration in selected economic sectors" (2013): 47-64.

Peoples, J. *Pricing Behavior and Non-Price Characteristics of the Airline Industry: Introduction and Overview, Advances in Airline Economics*: Emerald Group Publishing Limited, 2012.

Philip, K. Y. Young, and John, J. McAuley. "Industry Concentration, Portable MBA in Economics" <http://www.quickmba.com/econ/micro/indcon.shtml>

Peter, C. Y. *Chow Trade and Industrial Development in East Asia: Catching Up or Falling Behind*: Edward Elgar Publishing, 2012.

"Rejting ukrainskikh produktovykh roznichnykh setey" [Rating Ukrainian food retailers]. <http://reklamist.com.ua/rejting-ukrainskih-produktovyih-rozn-15796/>

Shymko, O. V. "Rozvytok konkurentsii u sferi torhivli iak neobkhdna умова efektyvnoho funktsionuvannya spozhychoho rynku" [Development of competition in the trade as a necessary condition for the effective functioning of the consumer market]. *Ekonomichni nauky*, vol. 3, no. 9 (33) (2012): 461-470.

Sorokin, D. A. "Kontsentratsiia kapitala v usloviakh modernizatsii rossiyskoy ekonomiki" [The concentration of capital in the modernization of the Russian economy]. *Vestnik ChelGU*, vol. 33, no. 31 (246) (2011): 93-99.

Vasilev, I. A. "Razvitie konkurentsii na rynke roznichnoy trgovlii" [The development of competition in the retail market]. *Avtoref. dis. ... kand. ekon. nauk*, 2008.

Vehorn, C. L., Kopf, J., and Carnevale, J. "Global Industry Concentration". *Journal of Interdisciplinary Business Studies*, vol. 2 (2013): 14.

William, J. Baumol, and Alan, S. Blinder. *Economics: Principles and Policy*. 12th ed. Cengage Learning, 2011.

Yudnikova, E. S. "Metodologicheskie podkhody k analizu konkurentnoy srede v trgovle" [Methodological approaches to the analysis of the competitive environment in the trade]. <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=1823>

Zelinska, O. M. "Derzhavne rehuliuвання monopolizmu v transformatsiini ekonomitsi Ukrainy" [State regulation of monopolies in the economy of Ukraine]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk*, 2009.

УДК 303.722.4

КЛАСТЕРИ ЯК ОСНОВА ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНОЇ СИСТЕМИ РЕГІОНУ

ПОПОВА Н. В.

УДК 303.722.4

Попова Н. В. Кластери як основа інноваційного розвитку транспортно-логістичної системи регіону

У статті розглянуто значення формування транспортно-логістичного кластера регіону з точки зору включення України в євроінтеграцію. Проаналізований досвід інших держав світу в створенні та функціонуванні кластерів, у тому числі транспортно-логістичних. Розглянуто переваги кластерних стратегій для організації транспортно-логістичної системи та фактори, що сприяють її розвитку. Сформульовані завдання, що потрібно вирішити для створення регіонального транспортно-логістичного кластера. Запропоновано структурну модель формування транспортно-логістичного кластера, яка включає ядро, що складається не з одного кластероутворюючого підприємства, а з багатьох підприємств, що надають транспортно-логістичні послуги. Зроблено висновки та визначено перспективи подальших досліджень відносно використання проектного підходу щодо організації транспортно-логістичного кластера та потреби в удосконаленні оцінки його ефективності.

Ключові слова: кластерний підхід, транспортно-логістичний кластер, транспортно-логістична система, інноваційний кластер.

Рис.: 1. **Бібл.:** 15.

Попова Надія Василівна – кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри маркетингу, Харківський торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету (пров. Отакара Яроша, 8, Харків, 61045, Україна)

E-mail: pnv-15@mail.ru

УДК 303.722.4

Попова Н. В. Кластеры как основа инновационного развития транспортно-логистической системы региона

В статье рассмотрено значение формирования транспортно-логистического кластера региона с точки зрения включения Украины в евроинтеграцию. Проанализирован опыт различных стран мира в создании и функционировании кластеров, в том числе транспортно-логистических. Рассмотрены преимущества кластерных стратегий для организации транспортно-логистической системы и факторы, способствующие ее развитию. Сформулированы задачи, которые необходимо решить для создания регионального транспортно-логистического кластера. Предложена структурная модель формирования транспортно-логистического кластера, которая включает ядро, состоящее не из одного кластерообразующего предприятия, а из множества предприятий, предоставляющих транспортно-логистические услуги. Сделаны выводы и определены перспективы относительно организации транспортно-логистического кластера и потребности в совершенствовании оценки его эффективности.

Ключевые слова: кластерный подход, транспортно-логистический кластер, транспортно-логистическая система, инновационный кластер.

Рис.: 1. **Библ.:** 15.

Попова Надежда Васильевна – кандидат экономических наук, доцент, заведующий кафедрой маркетинга, Харьковский торгово-экономический институт Киевского национального торгово-экономического университета (пер. Отакара Яроша, 8, Харьков, 61045, Украина)

E-mail: pnv-15@mail.ru

UDC 303.722.4

Popova N. V. Clusters as the Basis of Innovation Development of Transportation and Logistics System of a Region

The article considers importance of formation of a transportation and logistics cluster of a region from the point of view of European integration movement of Ukraine. It analyses experience of different countries of the world in establishing and functioning of clusters, including transportation and logistics ones. It considers advantages of cluster strategies for organisation of a transportation and logistics system and factors that facilitate its development. It formulates the tasks that have to be solved for establishment of a regional transportation and logistics cluster. It offers a structural model of formation of a transportation and logistics cluster, which includes a main body consisting of not one cluster-forming enterprise but a number of enterprises that provide transportation and logistics services. It makes conclusions and identifies prospects of organisation a transportation and logistics cluster and requirements in improvement of assessment of its effectiveness.

Key words: cluster approach, transportation and logistics cluster, transportation and logistics system, innovation cluster.

Рис.: 1. **Bibl.:** 15.

Popova Nadiia V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Head of the Department of Marketing, Kharkiv Institute of Trade and Economics of Kiyv National University of Trade and Economics (prov. Otakara Yarosha, 8, Kharkiv, 61045, Ukraine)

E-mail: pnv-15@mail.ru

Транспортно-логістична система є однією з найважливіших частин економіки регіонів і України в цілому. Її важливість пов'язана не тільки з долею в економіці, а й великими можливостями впливу на інші сфери діяльності. Транспортна система одна з перших сприймає коливання циклів економічного роз-

витку, реагує на зміни в міжнародній та національній економіці. Однак й сама розвинена транспортна система, яка побудована на основі інновацій, затребуваних часом, стимулює економічний розвиток, забезпечуючи зв'язок виробників і споживачів.